УДК 930

Мәхбүбҗамал Акчурина. Савинка

ЗӨҺРӘ ХАНЫМ ТУГРЫСЫННАН

Данная статья является ответной на публикацию Гаяза Исхаки «Исмагил-бек, Зухра-ханум Гаспринские», которая была опубликована в газете «Ил» в 1914 году и вызвала недовольство Акчуриных. В ней выражено несогласие автора с некоторыми искажёнными моментами жизни Зухры Акчуриной-Гаспринской и отражено глубокое уважение к ней.

Статья была опубликована в 1915 году (№ 7) в журнале «Сююмбике».

Ключевые слова: Гаяз Исхаки, Махбубджамал Акчурина, Зухра Гаспринская, публицистика.

This article is a response to the publication of Gayaz Iskhaki «Ismagil-bek, Zukhra-khanum Gasprinsky», which was published in the newspaper «Il'» in 1914 and caused discontent of the Akchurins. It expresses the author's disagreement with some distorted moments of Zuhra Akchurina-Gasprinskaya's life and reflects deep respect for her.

The article was published in 1915 (No. 7) in the journal «Syuyumbike».

Keywords: Gayaz Iskhaki, Mahbubjamal Akchurina, Zuhra Gasprinskaya, journalism.

Могтәбәр *(хөрмәтле)* «Ил» гәзитәсендә Гаяз әл-Исхакый җәнабләренең «Исмәгыйль бәк, Зөһрә ханым Гаспринскийлар» аталган фельетоны басылып чыкты. Мөхтәрәм Исмәгыйль бәк җәнабләре илә мөхтәрәмә рәфикасы *(хатыны),* мәгънәви ярдәмчесе булган каһарманә Зөһрә ханым илә милләтне таныштырды. Мәрхүмә Зөһрә ханым җәнабләренең Исмәгыйль бәк хәзрәтләренә булган саф мәхәббәте, никадәр уңайсызлыкларга очрап та, максатына ирешкәнче, сабыры, сәбаты *(ныклыгы),* җәсарәте *(кыюлыгы)* тугрысында ишеткән мәгълүматым булса да, бөтен фельетонны тәнкыйтькә керешмим. Ләкин Зөһрә ханым җәнабләренә хөрмәтем бөек булганга, 42 нче сандагы сүзләргә эндәшми калуны вөҗданым күтәрә алмый.

Мөхәммәдгаяз әфәнде Зөһрә ханымны мактауда шулкадәр кызып китә ки, хәтта мәдехе *(мактавы)* тәхкыйрьгә *(хурлауга, мыскыл итүгә)* әйләнә.

42 нче санның 3–4 нче баганасыннан гына үз имлясы илә күчерәм: «Зөһрә ханым буйга үсеп җиткәндә зифа буйлы, көләч йөзле, җазибәле *(сөйкемле)* күзле, тирә-юньдә иң матур кыз булганга, аны русларга күрсәтү шактый куркынычлы була башлый. Ул нинди генә мәҗлескә эләкмәсен, бөтен хатыннар арасыннан аны аерып, ирләр, егетләр (руслар) кадерләргә, хөрмәтләргә тотыналар. Аз гына таныштылармы, аңар мәхәббәт изһар итәргә *(аңлатырга, белдерергә)* керешәләр. Юлда-фәләндә очрадымы, томырып-томырып караудан

башлап, танышырга вә белешергә, вә аннан соң мәхәббәт сүзләре сөйләргә керешәләр.

Бервакытны анасы, тутасы белән пароходта барганда бер көн эчендә әллә ничә рус, тезләнеп-тезләнеп, мәхәббәт изһар итәләр. Аналары, туталарының котлары оча вә шундый вакыйгалардан соң Зөһрә ханымның рус обществосында булынуына чик сызыла. Шулай булса да, ул Казан кызлары кебек дүрт дивар эчендә бикләнелми, аның хөррияте шәхсиясе *(шәхси иреге)* бетерелми», – ди.

Бу сүзләрне язып, мөхәррир әфәнде иң элек үзенең тәрбияле гаиләдән улган гыйффәтле ханымнар, туташлар илә таныш түгел идекене ап-ачык әйтеп бирә дә.

Мөхтәрәмә Зөһрә ханымны ирләр алдында үзенчә тота белмәслек дәрәҗәгә төшерә. Үзен олуг тоткан тәрбияле туташка танышыр, танышмас, изһары мәхәббәт кылырга һичбер ир батырчылык кыла алмыйдыр. Хосусән *(бигрәк тә)*, Әсфәндияр бай кеби могтәбәр кешенең таныш руслары да тәрбияле гаиләләр улдыгында шөбһә итәргә урын юк. Тәрбияле рус гаиләләре мәҗлесләрдә әдәпсезлек кылган әфәнделәргә бик тиз ишеккә юл күрсәтәләр.

Кадерләү, хөрмәтләү – башка эш. Тәрбияле туташларны һәрбер милләт хөрмәтли, ригая кыла *(олылый)*. Халык алдында мәхәббәт изһар кылу әдәпсезлек санала.

Гүзәлләргә карау да гаеп эш түгел. «Күрсә, күреклеләрне *(матурларны)* сөймәк – әнбияләр *(пәйгамбәрләр)* сөннәте». Безнең мишәр картчыклары да: «Күрекле кайда, күз анда; авыру кайда, кул анда», – диләр. Гаяз әфәнде тәкъбиренчә: «Томырып-томырып түгел».

Әгәр дүрт стена эчендә үскән, тәрбия-тәгълим күрмәгән, курчак кеби кадерле чүпрәкләргә уралып, бизәнү-көйзәнү илә генә үскән бер кыз кинәттән шундый мәҗлескә очрап, үзен тота белмәсә, һичкем гаҗәпкә калмас иде. Әмма Зөһрә ханым кеби гакыллы, гыйффәтле, тәрбияле, өстәвенә җәсарәтле *(кыю)* булган туташның үз-үзен тота белмәве асла *(һич)* гакылга сыя торган эш түгел.

Пароходларда бик күп гүзәлләр йөриләр һәм шунда ирләр илә дә танышып сөйләшәләр. Ләкин бер көн эчендә танышып та йитмәгән туташ алдында хәтта анасы, тутасы хозурында тез чүгү бу көнгә кадәр күрелгәне һәм ишетелгәне юк иде. Ирләр танышыр-танышмас нинди хатын-кызларның алдына тез чүгәләр идекене Гаяз әфәнде бер дә уйламады микән? Озак вакыт таныш булып, үз мәхәббәтен изһар кылуга теләгән кеше дә анасы, тутасы алдында тез чүгеп, изһары мәхәббәт кылмыйдыр *(мәхәббәт белдермидер)*.

5 нче баганада: «Матурлык ягыннан тирә-юньнән матур булуы, гакыллылык ягыннан һәммәсеннән өстен булуы, Зөһрә ханымга каршы кызыгу-кызганудан килеп чыккан курку, шөбһәләнү уен тудыра да, хатыннар аның матурлыгыннан көнләшәләр, кызганалар. Ирләр аның матурлыгы, зифалыгына хәйран булсалар да, аның үткенлегеннән, аның үзләреннән өстә тору ихтималыннан куркалар. Ул үзе дә шул даирәдә үзенең ят икәнлеген хис итә башлый», – ди.

Үзләренең якыннары, дуст-ишләре булган ирләр, Зөһрә ханымда шул куәтнең барлыгын сизгәч, руслар аны бернигә санамыйча әдәпсезлек кылып, тез чүгәргә батырчылык кылганда, ул куәт кайда китте?

Анасы никадәр гайрәт күрсәтеп, ачуланып, аны туктатырга теләгәндә, саф мәхәббәте юлында һәрбер авырлыкларга түзгән искиткеч җәсарәтле булган туташның руслар әдәпсезлек кылганда йөзләренә чабарга көче җитмәс идеме?

Бер җөмлә икенчесенә тәмам хилаф *(каршы)* булганга, мөхтәрәм Гаяз әфәнде җәнабләре ни язганны әллә укып карамадымы, дип уйга килә.

Бу 42 нче санда Зөһрә ханымның кечкенә кызчык чагыннан алып, буй кыз булган вакытына кадәр аның кием-салымына бөек әһәмият бирелә.

Туташлар зарафәт *(тәрбиялелек)* ягына мәел итүче *(кызыксынучы)* булсалар да, мөхтәрәм язучы әфәндегә әйләнеп-тулганып, тагы шул ук кием-салым илә баш вату охшап җитми.

Безнең гәзитә укучы хатын-кызларыбызның йөзгә 25 е аңлап, 75 е бәлки «бер көн эчендә әллә ничә русларның тез чүгеп, мәхәббәт изһар кылу»ларына гыйбта да кылырлар *(көнләшерләр)*, әмма фельетонның 42 нче санын дикъкать илә укучы ханымнарның, туташларның йөзләре кызаруын да шөбһә итеп булмый.

«Сөембикә»журналы,
1915, № 7, 2–3 б.

Текстны басмага әзерләүче:
Фәйзуллина Фәния Галимулла кызы,
ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының текстология бүлеге фәнни хезмәткәре